

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

ВИПУСК 11

**Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету**

Рівне - 2003

4

УДК 811.161.2

У збірнику вміщені статті з проблем українського мовознавства науковців, аспірантів кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету та науковців інших ВНЗ. Основні теми поданих публікацій стосуються актуальних питань граматики і лексикології, словотвору та лінгвістики тексту.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів-філологів.

Редакційна колегія:

Головний редактор **Шульжук Каленик Федорович**,
доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри української мови
Рівненського державного гуманітарного університету,
дійсний член Академії наук вищої школи України

Заступник головного
редактора **Шевчук Степан Іванович**, кандидат філологічних наук, професор,
директор Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного

університету

Члени редакційної колегії:

1. **Бойко В.Г.**, доктор філологічних наук, професор кафедри фольклористики Національного університету ім. Т.Г.Шевченка (м. Київ).
2. **Вихованець І.Р.**, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу історії і граматики української мови Інституту української мови НАН України (м. Київ).
3. **Вокальчук Г.М.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
4. **Галич О.А.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри української літератури Луганського державного педагогічного університету.
5. **Голомб Л.Г.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Ужгородського державного університету.
6. **Гуйванюк Н.В.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича.
7. **Давидюк В.Ф.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри фольклористики Волинського державного університету ім. Лесі Українки (м. Луцьк).
8. **Денисюк І.О.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Волинського державного університету ім. Лесі Українки (м. Луцьк).
9. **Дунаєвська Л.Ф.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри фольклористики Національного університету ім. Т.Г.Шевченка (м. Київ).
10. **Загнітко А.П.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри української мови Донецького національного університету.
11. **Зелінська Л.В.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету.
12. **Іваницька Н.Л.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського.
13. **Кузьмич О.О.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
14. **Поліщук Я.О.**, доктор філологічних наук, доцент, зав. кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету.
15. **Радишевський Р.П.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Національного університету ім. Т.Г.Шевченка (м. Київ).
16. **Турган О.Д.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Запорізького державного університету.
17. **Удалов В.Л.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Волинського державного університету (м.Луцьк).
18. **Чирков О.С.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри теорії літератури Житомирського державного педагогічного інституту ім. І.Я.Франка.

Упорядники: *Якимчук О.І., Кузьмич О.О.*

Друкується за рішенням вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол №2 від 26 вересня 2003 р.).

*За точність і грамотність публікацій відповідають автори.
Рукописи не рецензуються і не повертаються.*

Адреса редакції: 33000, м. Рівне, вул. С.Бандери, 12
Рівненський державний гуманітарний університет
(вул. Остафова, 31, кафедра української мови)

ISBN 966-72-81-04-9

пряжка на військовому одязі”; лексема *санка* об’єднує семи: “вузька мотика для оброблювання городини” і “робоча частина мотики”; у семантичному спектрі назви *прядиво* наявні значення “процес прядіння” і “вироби, виготовлені способом прядіння”. У даному випадку відбувається лексико-семантичне явище, коли в слові синтагматично розширюється значення за рахунок збільшення інтегральних ознак; поступово дане явище набуває характеру регулярності, воно належить до розряду парадигматичних.

Погляд на полісемантему як структурну цілісність дозволяє розкрити ряд проблем, пов’язаних із дослідженням різноманітних явищ, що протікають у сучасних українських говорах, а також з’ясувати особливості процесів у галузі лексико-семантичної ретроспективи. Залучення до аналізу мовного матеріалу, який характерний для конкретного діалектного континууму, розширює можливості щодо вивчення семантичних комплексів, у яких закладено перспективи для дальшого розвитку. Полісемантема – це мікросистема, у якій значення перебувають у багатогранних лінгвальних зв’язках з чіткою організацією складових елементів.

Таким чином, ТГЛ, ЛСГ, полісемантема становлять визначальні структурні утворення, що є релевантними лінгвальними різновидами системної організації лексико-семантичного рівня говірок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. – К.: 1990. – 269 с.
2. Гриценко П.Ю. Моделювання системи діалектної лексики. – К.: 1984. – 227 с.
3. Звегинцев В.А. Язык и лингвистическая теория. – М.: 1987. – 227 с.
4. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка. – М.: 1982. – 151 с.
5. Мельничук О.С., Коломієць В.Т., Линник Т.Г. Поєднання зіставно-типологічного і зіставно-історичного методів при дослідженні слов’янських мов // Слов’янське мовознавство. Доповіді. – К.: 1988. – С. 53-85.
6. Русанівський В.М. Системна зумовленість розвитку лексики: На матеріалі слов’янських мов // Слов’янське мовознавство. Доповіді. – К.: 1988. – С. 85-101.
7. Соболева П.А. Моделирование словообразования // Проблемы структурной лингвистики. 1971. – М.: 1972. – С. 165-212.
8. Соколовская Ж.П. Проблемы системного описания лексической семантики. – К.: 1990. – 183 с.
9. Толстой Н.И. Из опытов типологического исследования славянского словарного состава // Вопросы языкознания. – М.: 1963. – №1. – С. 29-45.
10. Шмелев Д.Н. Очерки по семасиологии русского языка. – М.: 1964. – 264 с.

Резюме

В статье исследуются основные параметры развития и функционирования лексики западнopolесского диалекта. Анализируются особенности явления полисемии.

УДК 811.161.2371:811.372

Валерій Мазяр

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА ЛЕКСИКИ ТКАЦТВА В ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Для діалектологічної науки дуже важливим є пізнання семантичної структури

кожної лексеми, пов'язаної з тією чи іншою тематичною групою. У цьому відношенні евристично цінними є пласти говіркового словника, які належать до ранніх етапів розвитку і функціонування українських діалектів. Тематична макрогрупа лексики, пов'язана з ткацьким промислом, становить мовну структуру, яка характеризується архаїчністю; частина назв сягає праслов'янського періоду.

Системне вивчення словникового складу мови знайшло своє відображення в працях О.О.Потебні. Згодом ідеї аналізу лексико-семантичних систем утверджувалися в дослідженнях М.М.Покровського, Л.В.Щерби, В.В.Виноградова [див.: 10: 59 і далі]. Системне вивчення лексики було розвинуто в працях Д.М.Шмельова, М.І.Толстого, О.М.Трубачова, Г.П.Клепікової, В.В.Мартінова, В.С.Сорбале та ін.

Лексика народних промислів – одне з найпитоміших джерел поповнення загальнономовного словника. Вона була об'єктом дослідження в працях О.М.Трубачова [9], В.Я.Матвєєвої [3], В.М.Бережняк [1], Я.О.Пури [5], М.Г. Шекери [12], Т.П.Терновської [8] та ін.

Проте системне вивчення лексики народних промислів (і зокрема термінології ткацтва) у західнополіських говірках української мови залишається актуальним. Саме лінгвальні мікроструктури, пов'язані з даним шаром діалектного словника, дозволяють простежити динаміку функціонування кожного з елементів семантичного простору, визначити параметри, за якими характеризується внутрішня будова діалектного мовлення.

У сучасному українському мовознавстві системне дослідження лексичного складу народних говорів у просторі й часі пов'язане з установами структурних особливостей багатьох шарів діалектного словника. У межах тематичних і лексико-семантичних груп необхідно провести аналіз внутрішніх значеннєвих зв'язків компонентів.

Досліджувана макрогрупа діалектного словника лінгвально репрезентує давній вид народного промислу. Це відповідним чином вплинуло на історію розвитку та функціонування різноманітних назв. Процеси еволюції обумовили ті або інші зміни в семантичній структурі лексем: передусім ідеться про розширення й звуження значення слова. У свою чергу, ці явища пов'язані з особливостями внутрішньої структури назви, можливостями її вступати в певні протиставні відношення з іншими назвами в межах різних лексичних груп.

Аналіз тематичної групи лексики, пов'язаної з ткацьким народним промислом, дозволяє стверджувати, що даному лінгвальному макроутворенню властива чітка і складна парадигматична організація елементів. Кожен з компонентів на наддіалектному рівні займає певне місце в загальній ієрархії назв, яка є досить розгалуженою.

Модель організації різних лексико-семантичних груп ткацтва об'єднує назви, що відображають диференціацію численних реалій, дій і понять. У досліджуваних говірках співіснують традиційні та інноваційні лексичні утворення, виникнення і розвиток яких пов'язані з різними етапами історії даної галузі народного промислу.

У межах макрогрупи лексики, пов'язаної з ткацтвом, на основі загальної референтної віднесеності можна виділити декілька сегментів семантичного простору. Відповідно виявлено групи назв на позначення: 1) ткацького верстата і його основних частин і деталей; 2) станка для первинної обробки вимочених і висушених льону чи конопель; 3) приладу для прядіння; 4) пристрою для сукання цівок; 5) пристрою для змотування ниток у клубок; 6) основних процесів, дій під час ткацького промислу; 7) різновидів гатунків лляного чи конопляного волокна; 8) веретена та його частин; 9) основних різновидів полотна.

Розглянемо одну з лексико-семантичних груп, пов'язану з назвами ткацького верстата і його основних частин та деталей.

Досліджуваний макросегмент діалектного словника характеризується низкою лінгвальних ознак, що дозволяють трактувати його як окрему структурну мовну парадигму. Передусім необхідно брати до уваги спільність реалемного плану; кожна лексична одиниця співвідноситься

з певними предметами позамовної дійсності, що детально відображають будову і властивості елементів денотативної сфери.

Вивчення особливостей структурної організації аналізованого лексико-семантичного комплексу пов'язане з виділенням ряду диференційних ознак (ДО), що певним чином упорядковують мовний матеріал: відбувається сегментація численних назв шляхом розгляду опозиційних відношень компонентів. У групі лексики на позначення ткацького верстата і його основних частин та деталей релевантними виявилися наступні ДО: 1) конструкція; 2) виробниче призначення; 3) наявність-відсутність тих чи інших діючих механізмів; 4) якісна характеристика реалії; 5) часова її віднесеність.

У західнополіських говірках української мови функціонує низка лексем і словосполучень, які маніфестують сему 'ткацький верстат': *кросна, кросно, кросниця, ткацький стан, ткацький постав, верстат, верстак*, (назви подаються на наддіалектному рівні). Аналізована лексико-семантична мікрогрупа характеризується порівняно нескладною структурною організацією. Лексема *верстат* є інтегральною, оскільки її значеннєвий спектр об'єднує ряд компонентів, що пов'язані з семантичним простором інших тематичних груп лексики. На досліджуваній території спорадично вживається назва *ткацький постав*, що виражається атрибутивним словосполученням. Її зафіксовано в говірках сіл Гута-Боровенська та Залісся Камінь-Каширського району Волинської області.

Протиставлення сем 'наявність/відсутність окремих діючих механізмів', в основному не репрезентоване відповідними лексичними опозитами. Лише в кількох говірках зафіксовано такі бінарні мікроструктури: *верстат – кросно (кросна), ткацький верстат – верстак*. Відсутність типів лексичних протиставлень обумовлена незначним рівнем здиференційованості елементів у аналізованій мікропарадигмі.

Більшість репрезентантів семи 'ткацький верстат' зберігає полівалентні зв'язки з іншими назвами. Семантична структура цих лексем ускладнюється значеннєвими елементами багатьох слів, що входять до складу різних тематичних груп. Яскравим прикладом у цьому плані може бути назва *кросна (кросно)*. У межах наддіалектного семантичного поля даної лексеми виділяються такі компоненти її значення: 'ткацький верстат', 'ручний ткацький верстат', 'станок, на якому в'яжуть ничельниці', 'пристрій, за допомогою якого плетуть тасьму на шлеях', 'п'яльці, спеціальна рама, на яку натягують тканину для вишивання', 'вид витушки, на якій перемотують нитки з починків для просушування', 'рама зі стоячками, на якій укріплено кіш млина', 'дерев'яна рамка лучкової пилки', 'спеціальний пристрій, на якому пилять дрова', 'гребінне (небілене) полотно', 'один зразок полотна', 'основана пряжа', 'віконна рама' (рідк. вжив.), 'станок палітурника'. Семантична структура слова *верстат*, крім значення 'ткацький, домашній (народний) пристрій', ускладнюється такими семами: 'столярний пристрій, на якому вистругують і випилують різні вироби', 'спеціальні підставки, на яких розпилують деревину на дошки', 'гончарний круг'.

Досить розгалуженим виявився репертуар назв, пов'язаних з основними частинами та деталями ткацького верстата. Причиною даного явища передусім є актуальність відповідної галузі народного промислу, складність конструкції реалії, різноманітність її функціональних можливостей. З точки зору лінгвістичної це пояснюється тим, що в народних говорах на позначення однієї й тієї ж реалії чи поняття існує значно більше лексем, ніж у літературній мові. Такий кількісний обсяг назв підтверджує думку О.М.Мораховської про те, що "на лексико-семантичному рівні характерна надзвичайна варіативність при дуже великій кількості одиниць, що входять до нього" [4: 2].

Лексично багатокомпонентною виявилася мікроструктура, яка репрезентує сему 'одна з двох бічних великих рам ткацького верстата'. У досліджуваних говірках вона представлена значною кількістю лексем, фонетичними і словотвірними варіантами: *станина, ставина,*

статива, статвина, став, става, статево, ставець, ставиця, сталюга, кросна, кросно, бокова кросна, боковня, бокова дошка, коник, щока, кобила, дильовка, диль.

У межах аналізованої лексико – семантичної мікрогрупи відбувається взаємозв'язок назв на основі логіко-предметних, структурно-словотвірних та стилістичних особливостей. Більшість лексем здатна передати значення, властиве загальній семантичній моделі типу ціле – частина.

Відомо, що в народних говорах, як і в літературній мові, відбуваються явища, пов'язані зі стилістичною диференціацією лексичних одиниць. Дослідники з цього приводу зазначають: “Тепер уже ніхто не стверджує, що лексика діалекту в стилістичному відношенні однорідна” [6:17]. У групі лексики, яка пов'язана з позначенням однієї з двох бічних великих рамацького верстата, кілька назв одержали додаткове стилістичне забарвлення. Доказовим у цьому відношенні може бути яскраво виражений вторинний характер номінації в лексемах *коник, щока, кобила.*

У системі синхронних мікрогруп лексики, які мають складну ієрархічну організацію, простежуються опозиції різних структурних одиниць. Дані комплексні утворення виражаються в ряді парадигматичних відношень. У свою чергу вони служать засобом для типізації набору сем, які маніфестуються на базі багатьох лексичних одиниць.

Лексико-семантична група на позначення ткацького верстата і його основних частин та деталей складається з ряду мікропарадигм, сформованих опозиційними відношеннями компонентів. До подібних структурних одиниць можна віднести лінгвальне утворення, яке репрезентоване на базі протиставлення сем ‘верхній вал у ткацькому верстаті, на який навивається основа’: ‘нижній вал, на який навивається зіткане полотно’. Відповідно виявлено цілу низку типів опозицій: *навой: воротило, великий навой: спідній навой, навивка: воротило, навійка: малий навой, навой: спідній навой, великий навой: малий навой, верхній навой: нижній навой, навой: полотняний навой, верхній навой: коло, великий навой: навоєць, навивка: коло, задній навой: полотняний навой, навивка: малий навой, навой: корець, верхній навой: спідній навой, навой: коло, наводка: полотняний навой, задній навой: спідній навой, великий навой: полотняний навой, задній навой: коло, верхній навой: навоєць, навивка: круг.*

У кількох говірках засвідчено відсутність опозиції сем, яка передається у відповідних назвах: *воротило, навой, коло.* Різноманітність типів лексичних протиставлень обумовлена значним рівнем здиференційованості елементів у аналізованій мікропарадигмі, що є релевантним явищем для діалектної лексичної системи.

Окрему низку назв зафіксовано на позначення ляди, рухомої рами в ткацькому верстаті, у яку вкладається бердо і за допомогою якої прибивається піткання. Дана семантична рубрика пов'язується з іншими сегментами лексико-семантичного поля передусім на понятійному рівні. Чимало назв зберігають спільності у своїй словотвірній структурі. Аналізована сема в досліджуваних говірках репрезентована такими лексемами: *набилки, набивка, набилиці, набильниці, бильце, одноручка, єдноручка, набердя, блат, ляда.*

В основі номінації ряду лексем даної мікрогрупи слів лежить загальна семантична модель – перенесення назви з одного предмета на інший за ознаками схожості в зовнішньому вигляді, розташування в структурі реалії, спільності виконуваних функцій. Частина лексичних одиниць зберігає тісні зв'язки з народною термінологічною системою, яка репрезентує ткацький промисел.

Лексично маніфестованою виявилася сема “одна з поперечних планок, за допомогою яких сполучаються бічні великі рами при монтуванні ткацького верстата”. На позначення відповідної реалії в досліджуваних говірках зафіксовано такі назви: *поперечка, поперечниця, збоїч, збоїна, збоя, перебоїна, порожок, поріг, льонтик, шайдик, шайда, поперечна люшня.*

Більшість аналізованих лексичних одиниць має виразну семантичну мотивацію, де одним з головних компонентів значеннєвої структури виступає основа зразка *бой.* У плані позамовному

необхідно відзначити детермінанту, яка полягає в тому, що відповідна деталь у ткацькому верстаті є однією з різноманітних функціонально призначених реалій.

У межах лексико-семантичної групи на позначення ткацького верстата і його основних частин та деталей відбуваються складні процеси, які пов'язані з опозиційними відношеннями компонентів та явищами різнотипних об'єднань лексем на базі спільності усвідомлюваних особливостей іменованих реалій. Дещо іншу думку з цього приводу висловлює Ф.П.Філін: "Відношення між словами в тематичних групах ґрунтуються тільки на зовнішніх відношеннях між поняттями, причому при різній меті класифікації слова можуть об'єднуватися і роз'єднуватися, що не торкається в чомусь суттєвому їх значення" [11: 235].

Таким чином, слід урахувати неоднозначні тлумачення дослідників щодо класифікаційних схем, за якими відбувається розвиток і функціонування лексичних одиниць, формуються групи слів, що репрезентують типову модель: спільне – відмінне. Крім того, варто зазначити, що в народних говорах досить часто відбуваються процеси, які свідчать про стирання граней між окремими сегментами лексико-семантичного простору. У результаті цього зв'язки компонентів поступово втрачаються або стають дещо завуальованими.

До деякої міри автономною є мікрогрупа лексики, яка репрезентує сему 'брус у ткацькому верстаті, через який натягується полотно'. У західнополіських говірках української мови даний семантичний структурний комплекс представлений такими назвами: *итак*, *маголь*, *магель*, *маговниця*, *шарматок*, *брус*, *брусок*. У кількох говіркових мікросистемах співіснують дублетні утворення, які засвідчують недостатній рівень номінативної спроможності, однозначної закріпленості лексеми за певною реалією чи поняттям.

Особливості значеннєвого взаємозв'язку лексем – репрезентантів простежуються шляхом визначення місця конкретної назви, яке вона займає в загальній семантичній сітці – моделі. Так, наприклад, слово *итак* посідає центральну позицію в даній лексичній мікрогрупі. Своїми елементами семантичної структури назва пов'язується з низкою інших лексем, що входять до різних тематичних і лексико-семантичних груп. Тому значеннєвий простір слова має багатокомпонентний характер. Лексема *итак* на наддіалектному рівні об'єднує у своїй структурі такі семи: 1) 'широкий брус з двома ручицями на передку воза', 2) 'одна з двох перекладин між двома копилами, які укріплюють полози в санках', 3) 'залізний стержень, що вертикально скріплює передок воза з розворою', 4) 'шип стержневого весла', 5) 'будь-який залізний стержень для прив'язування на мотузці чи ланцюгу корови, кози і т. ін.', 6) 'поперечка між чепігами плуга', 7) 'металева петля, якою з'єднується вісь і дерев'яні бруски задка та передка воза', 8) 'дерев'яний валок для скручування ланцюга або дроту навколо навантаженого на віз сіна, дерева та ін.', 9) 'стрижень, на якому що-небудь повертається (частина пристроїв машин)', 10) 'зуб у бороні', 11) 'залізний стержень у млиновому валі', 12) 'один з чотирьох брусків, що сполучають обід водяного колеса з валом (віссю)'.

Внутрішня структура лексеми – полісеманта має досить складний характер. У ній важко визначити семантичну домінанту. Крім того, не завжди чітко простежуються лінгвальні ознаки, за якими розмежовуються поняття полісемії й омонімії, що репрезентовані компонентами даного значеннєвого простору.

Питання про семантику лексеми є одним із найскладніших у лінгвістичній науці. Дуже часто особливості природи появи певного значення слова неможливо пояснити без проникнення в структуру його внутрішніх і зовнішніх властивостей. У даному випадку необхідною є широка інформація про умови комунікації (синтагматичний аспект проблеми). У тій чи іншій говірці семантичний спектр лексеми може набирати контекстуального характеру. І відповідно до цього змінюватися значення слова, здатність його сполучатися з іншими компонентами висловлювання. Пор., наприклад, думку дослідників про те, що будь-яка лексема, маючи різноманітні семантичні ознаки, змінює їх у процесі спілкування [7: 195-196].

Яскравим підтвердженням зазначеної вище думки може бути семантична рубрика, яка пов'язана з рядом лексем, що репрезентують значення 'один з двох укріплених на нижній задній поперечці шарнірів, з яким сполучаються задні кінці підніжки ткацького верстата'. Даний комплекс слів у досліджуваних говірках включає до свого складу такі назви: *вуха, вушка, кочки, коточки, жабка, поножиця, дойниця*.

Прикладом контекстуального характеру семантики може бути лексема *жабка*, значення якої стає зрозумілим у синтагматичному відношенні. Так, у говірці села Висоцьк Дубровицького району Рівненської області зафіксовано фрагмент розповіді діалектоносіїв про ткацький народний промисел: "Ото як я седаю ткати, то дуже часто нажимаю на жабку. Це така штука, що рухає подножку у верстаті".

У наведеній семантичній мікропарадигмі елементи смислової структури співвідносяться між собою за принципом узагальнюючої мотивуючої ознаки. Наявність набору значень у лексемі-полісеманті підпорядкована дії типових моделей, за якими відбувається формування назви як одиниці спілкування. Дослідники семантичної структури лексеми, аналізуючи подібні явища у системі віддієслівних іменників, виділяють три типи співвідносності компонентів мотивуючого і мотивованого слова. Найважливішими у даній сфері, на думку Л.А.Лисиченко, є категорії понятійного ядра, семантичної перехідності дієслова, зв'язки значення дії з часом, простором та ін. [2: 5]. Досить часто в значеннєвій структурі лексеми переплітаються так звані домінуючі (обов'язкові) елементи й ті члени мікропарадигми, які можна вважати факультативними.

Однак варто зазначити, що аналізована нечіткість меж певних лексико-семантичних мікрогруп (у плані внутрішніх зв'язків компонентів) є до певної міри доволіною. Перехід лексеми з одного сегмента значеннєвого простору в інший відбувається на основі семантичних спільностей. Отже, діє модель структурної організації лексики, у якій елементи зберігають зв'язки між собою, об'єднуючись у ціле на базі загальної референтної віднесеності.

У вступній частині статті пропедевтично було визначено деякі параметри, за якими розвивається і функціонує народнорозмовний словник. Вивчення багатоконпонентного лексичного матеріалу дозволило підтвердити низку теоретичних положень про лінгвальні властивості досліджуваних говірок.

В аналізованій лексико-семантичній групі відзначено складні процеси, характерні для діалектного мовного простору. Передусім ідеться про явища, спричинені особливостями функціонування говіркових мікросистем досліджуваного регіону.

Макрогрупа лексики, пов'язана з найменуванням ткацького верстата і його основних частин та деталей, характеризується розгалуженою структурою з чіткою парадигматичною організацією компонентів. На основі реалізації типових моделей семантичного розвитку назв відбувається розподіл їх в окремі сегменти значеннєвого простору. При цьому діють фактори інтегральних та диференційних відношень елементів. Лексичні одиниці пов'язані між собою складними семантичними та словотвірними зв'язками. Крім того, суттєве значення має ізоморфність компонентів значеннєвої структури сегментів мовного простору і реалемно-понятійної сфери, що є важливим чинником формування цілісності аналізованої макрогрупи лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережняк В.М. Гончарська лексика східнополіського діалекту: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К.: 1996. – 23 с.
2. Лисиченко Л.А. Семантическая структура слова в украинском языке (Полисемия отглагольных существительных). Автореф. дис. ... доктора филол. наук. – К.: 1978. – 47 с.
3. Матвеева В.Я. Лексика украинского художественного промысла Полтавской области. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – К.: 1961. – 12 с.
4. Мораховская О.Н. Исследование предметной лексики русского языка с применением методов

- лингвогеографии. Автореф. дисс. ... доктора филол. наук. – М.: 1982. – 50 с.
5. Пура Я.О. Ковальська лексика говірок Рівненщини. – В кн.: Доповіді і повідомлення звітної наукової конференції кафедр за 1962 рік. – Рівне: 1963. – С. 136-137.
 6. Сороколетов Ф.П. К вопросу о системных отношениях в лексике народных говоров // Диалектная лексика, 1975. – Л.: Наука, 1978. – С. 14-24.
 7. Тагиев М.Т. Лексическое значение и сочетаемость слова // Актуальные проблемы лексикологии. – Минск: Изд-во Белорус. гос. ун-та, 1970. – С. 195-196.
 8. Терновская Т.П. Кузнечная лексика в говорах украинского языка. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – К.: 1985. – 25 с.
 9. Трубачев О.Н. Ремесленная терминология в славянских языках. – М.: Наука, 1966. – 416 с.
 10. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы. – М.: АН СССР, 1962. – 287 с.
 11. Филин Ф.П. Несколько замечаний о характере лексических диалектизмов // Вопросы славянского языкознания. – 1968. – С. 221-225.
 12. Шекера М.Г. Взаємодія шевської та антропонімічної лексики в історії української мови. // Мовознавство. – 1980. – № 5. – С. 43-47.

Резюме

В статье исследуется состав и структурно-семантическая организация одной из наиболее древних тематических групп диалектного словаря – лексики ткачества в западнорусских говорах украинского языка. Анализируется ряд региональных языковых микросистем.

УДК 811.161.2'373.21:911.372

Інна Демешко

ТОПОНІМІЗАЦІЯ ОСНОВ ТИПІВ ПОСЕЛЕНЬ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ПОЛІССЯ

Північно-східне Полісся – важливий регіон для етнолінгвістичних досліджень, які доповнюються етимологічними розвідками лексичної системи мови. Дослідження ойконімії даного регіону поглиблює знання про заселення його, дає можливість відновити картину етнічних змін і мовних процесів. Вивчення часткових питань дозволить підійти ближче до проблеми слов'янського етногенезу.

У різному висвітленні ойконімія апелятивного походження, особливо та її частина, яка співвідносна з географічними термінами, зокрема з назвами природно-географічних об'єктів, окремих регіонів розглядається кількома дослідниками. Значний внесок у вивчення географічних термінів і формування топонімічної системи загалом зробили такі відомі славісти, як Г.П.Бондарук, Й.К.Дзендзелівський, В.П.Лемтюгова, Е.М.Мурзаєв, Т.О.Марусенко, В.М.Мокієнко, В.А.Никонов, Н.В.Подольська, Г.П.Смолицька, Є.О.Черепанова, С.Роспанд, Я.Рудницький, В.Ташицький, Р.Шрабек, В.Георгієв та ін.

В.Лемтюгова зробила важливий унесок у східнослов'янську ойконімію апелятивного походження, здійснивши лексико-семантичний аналіз східнослов'янських топооснов. Однак значний доробок не вичерпує всього комплексу актуальних питань ойконіміки північно-східного Полісся. Не з'ясованими залишилися питання, пов'язані із семантичною природою твірних відапелятивних основ багатьох ойконімів досліджуваного регіону, їхня етимологія, динаміка ойконімів на позначення назв типів поселень.

У статті пропонується структурно-семантичний аналіз ойконімів північно-східного Полісся, мотивованих апелятивами для позначення загальних назв типів поселень і їхніх похідних.

ЗМІСТ

Розділ I. Граматична будова мови. Проблеми синтаксису	
<i>Шульжук К.Ф.</i> До питання про еквіваленти речення	3
<i>Федчук Л.І.</i> До питання про типологію предикативних одиниць.....	7
<i>Степаненко М.І.</i> Семантична структура, формально-граматична будова і функціональні можливості речень із локативно-транзитивним типом детермінації.....	14
<i>Шкарбан Т.М.</i> Про довжину предикативних одиниць у структурі складних конструкцій з однорідною супідрядністю	20
<i>Кузьмич О.О.</i> Синтаксична норма як лінгвістична проблема.....	24
<i>Давнюк С.В.</i> Вивчення багатоконпонентних сурядно-підрядних речень: формально-граматичний аспект	27
<i>Жагальяк І.М.</i> Комунікативні моделі зі звуконаслідувальними словами та їх семантичні експоненти	31
<i>Шульжук Н.В.</i> Репліка як компонент діалогічної єдності	36
<i>Щербачук Н.П.</i> Адвербальні синтаксеми в семантично ускладненому простому реченні діалогічного мовлення	39
<i>Сербіна Т.Г.</i> Прийоми використання прецедентних текстів у газетних заголовках	44
Розділ II. Морфологічний рівень мовної системи	
<i>Мединська Н.М.</i> Лексико-семантична група дистрибутивних дієслів активної дії	49
<i>Куликова В.Г.</i> Мовні засоби відтворення спонування в українській мові	54
<i>Войцешук Л.А., Мандрик Н.В.</i> Субстантивація прикметників у слов'янських мовах і власні імена.....	58
Розділ III. Актуальні проблеми лексикології та лексикографії	
<i>Вокальчук Г.М.</i> Складні випадки лексикографічного опису індивідуально-авторських новотворів	63
<i>Гаврилюк Н.В.</i> Емпірійні індивідуально-авторські прикметники у творчості неокласиків.....	69
<i>Дуденко О.В.</i> Паремії: знаки чи символи?	73
<i>Кірілкова Н.В.</i> Українська символіка в поемах Ліни Костенко.....	78
<i>Будз І. Ф.</i> Роль “кольорових” компонентів фразем як етнографічних та національно-культурних маркерів	80
<i>Крижанська О.М.</i> Джерела збагачення української колірної лексики	84
<i>Степанова О.І.</i> Лінгвопоетика як об'єкт мовознавчого дослідження	93
<i>Копера О.С.</i> Проблема мовностилістичної норми використання метафори поетками 90-х років ХХ століття.....	98
<i>Школяренко В.І.</i> Динамічні аспекти фразотворчої активності компонентів фразеологізму.....	106
Розділ IV. Системні питання лінгвогеографії	
<i>Євтушок О.М.</i> Питання системного дослідження лексики західнополіського діалекту. Явище полісемії.....	110
<i>Мазяр В.М.</i> Структура і семантика лексики ткацтва у західнополіських говірках	

української мови.....	115
<i>Демешко І.М.</i> Топонімізація основ типів поселень північно-східного Полісся....	120
Розділ V. Мовознавство і школа	
<i>Хом'як І.М.</i> Питання орфографії в програмах із рідної мови	128
<i>Ковальчук Н.П.</i> Лінгвістичні принципи української пунктуації.....	133
<i>Шевчук Т.Б.</i> Робота зі словами родо-видової семантики на початковому етапі навчання української мови	138
<i>Петрук О.М.</i> Реалізація принципу функціональності в навчанні рідної мови як лінгводидактична проблема	144
<i>Антончук О.М.</i> Ефективність методу вправ на уроках вивчення орфографії.....	147
Рецензії	
<i>Хмель В. А.</i> До вивчення фольклору регіонів України. Рецензія на працю доктора філологічних наук, професора Романа Кирчіва “Із фольклорних регіонів України: нариси й статті”	150
Відомості про авторів	156

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Мовознавчі студії

Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 11

Упорядкування та наукове редагування
*Олександри Якимчук,
Оксани Кузьмич*

Макет та комп'ютерна верстка *Вікторії Кравчук*

Обкладинка *Олексія Литвина*

Рекомендовано до друку вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол №2 від 26 вересня 2003 р.)

Макет, верстку, дизайн здійснено в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету

Адреса редакції: 33000, м. Рівне, вул. С.Бандери, 12
Рівненський державний гуманітарний університет,
кафедра української мови, тел. 26-17-79
вул. Остафова, 31

Підписано до друку 26.09.2003. Формат 60x84 1/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times Roman Cyr.
Умов. друк. арк. 19, 0. Наклад 200 прим. Зам. № 29/1

Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 11. – Рівне: РДГУ, 2003. – 155 с.

У збірнику вміщені статті з проблем українського мовознавства науковців, аспірантів кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету та науковців інших ВНЗ. Основні теми поданих публікацій стосуються актуальних питань граматики і лексикології, словотвору та лінгвістики тексту.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів-філологів.

ISBN 966-72-81-04-9

ББК 81
УДК 811.161.2